

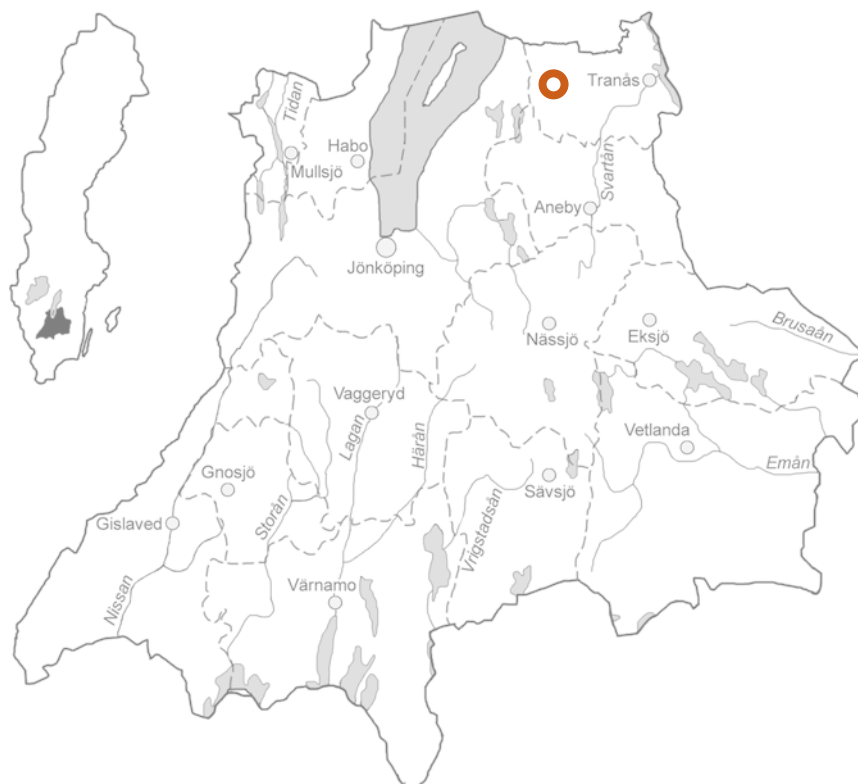
Adelövs kyrka

Antikvarisk kontroll i samband med utvändig restaurering
Adelövs socken i Tranås kommun, Jönköpings län, Linköpings stift

Adelövs kyrka

Antikvarisk kontroll i samband med utvändig restaurering,
Adelövs socken i Tranås kommun, Jönköpings län, Linköpings
stift

Jönköpings läns museums dnr: 612/99
Länsstyrelsens dnr: 255-13112-99

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

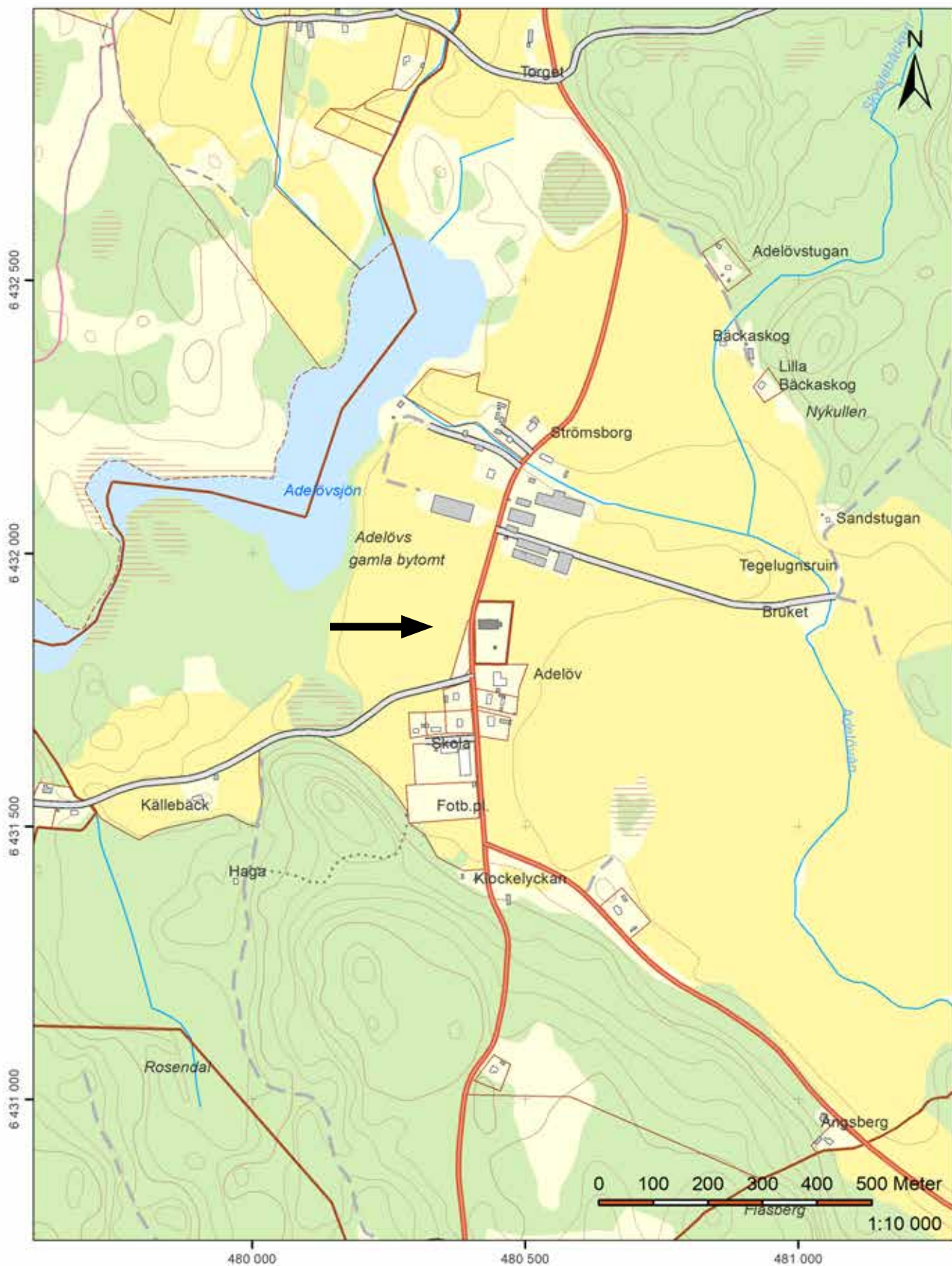
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2022

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Före restaurering.....	6
Omfattning och vidtagna åtgärder.....	7
Fasadarbeten.....	7
Avfärgning.....	9
Plåtarbeten.....	9
Målning av snickerier.....	10
Övriga arbeten.....	10
Förgyllning.....	10
Dagvattenledning.....	10
Sammanfattning.....	11
Utvärdering.....	11
Antikvariska noteringar.....	12
Murverket.....	12
Fasadkulör.....	12
Administrativa uppgifter.....	14
Arkiv.....	14
Tryckta källor och litteratur.....	14

Bilagor

Bilaga 1. Bildebilaga.....	15–18
----------------------------	-------

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Inledning

Under 2001 restaurerades Adelövs kyrka exteriört. Säby kyrkliga samfällighet beviljades tillstånd till åtgärden, länsstyrelsens dnr 225-13112-99, den 22 februari 2000.

Åtgärdsprogrammet var upprättat av arkitekt Lennart Arfwidsson, Atrio arkitekter i Västervik. Entreprenör för putsarbetena var Staffan Bergström, firma Rose Bergström & Son AB, Lidhult och för takarbetena Tommy Karlsson, Karlssons plåtslageri AB, Tranås. I länsstyrelsens beslut utsågs Jönköpings läns museum till antikvarisk kontrollant, antikvarie Britt-Marie Börjesgård följde arbetena och är tillika rapportansvarig.

Syfte

Syftet med åtgärderna var att ställa kyrkan i gott stånd. Syftet med den antikvariska kontrollen var att tillse att länsstyrelsen beslut följdes, att dokumentera de genomförda åtgärderna samt att fånga upp eventuella kulturhistoriska iakttagelser.

Historik

Kyrkan är uppförd åren 1830–1833 efter ritningar av arkitekt Fredrik Blom vid Överintendentsämbetet, Stockholm. Kyrkan ersatte då en äldre medeltida timmerkyrka som låg strax söder om den nuvarande kyrkan och som revs i samband med uppförandet av den nya.

Adelövs kyrka är en nyklassicistisk enskeppig salkyrka med empiredrag. Den är uppförd i öst-västlig riktning med tornet i öster ovanpå sakristian.

Taket var ursprungliga spånklätt och belades 1922 med ett svartmålat plåttak. Vid en utvändig restaurering 1960 under ledning av Johannes Dahls arkitektkontor i Tranås, genomfördes en partiell omputsning respektive sandblästring av fasader och därefter omputsning och målning med Keimfärg i vitt. En översyn och reparation av lanternin, takplåt, stuprör och fönster gjordes samtidigt. Ankarsluten som tidigare haft samma färg som byggnaden

Kyrkan före åtgärd.

Sprickor i den sydvästra hörnomfattningen före åtgärd.

målades svarta liksom plåtarbetena. I samband med en storm i september 1976 skadades taket och församlingen ville byta till ett koppertak. Riksantikvarieämbetet godkände inte detta utan föreskrev att taket skulle läggas om med stål/järnplåt och oljemålas, vilket också skedde.

Före restaurering

Murverket är av sten och tegel. Fasaderna är spritputsade, fönstersmygar och dörrnicher, omfattningar och hörn samt mittrisaliten vid nord- och sydporten är slätputsade, likaså tornets övre del. Putsen, såväl sprit- som slätputsade ytor, hade skador i form av sprickor, bom, putsnedfall och stänkskador vid stuprörens utkastare. Den putsade taklisten, gesimsen, uppvisade skador framförallt på kyrkans norrsida. Kyrkan var vitputsad med en svag gulaktig brytning.

Väggarna i tornets lanternin är av trä och var vitmålade. Fönstren var målade i en kall vitaktig kulör.

Taket var ett svartmålat skivtäckt plåttak, som uppvisade problem med färgsläpp särskilt på det södra takfallet. Plåttaket var inte ursprungligt utan lades om på 1970-talet, (ansökan 1976). Det ersatte då ett plåttak från 1922, taket var dessförinnan spåntäckt.

Tornet och taket före åtgärd.

Skador på gesimsen före åtgärd.

Ett av fönstren före åtgärd.

Tornets östfasad före åtgärd.

Omfattning och vidtagna åtgärder

Fasadarbeten

Bristfällig puts och gamla cement- och KC-lagningar knackades ned. Putsytorna i övrigt blästrades. Skadorna var framförallt koncentrerade till tornets nedre del och samtliga hörnomfattningar och lisener där putsen knackades bort in till muren. Den putsade taklisten uppvisade också kraftiga skador. Vidare förekom sprick-

Tornet och norra fasaden under pågående arbete. Putsen på tornets nedre del är nedknackad och sprickor över långhusets fönster likaså.

Ovan och ovan till vänster: Tornets fasad.

Norra fasaden med upphuggna sprickor i anslutningen till fönstren.

Västra fasaden. Pilastrar och omfattningarna renhöggs genomgående.

bildningar över samtliga fönsteröppningar som också högs upp.

Omputsning utfördes med spritputs i fasadytor och slätputs i omfattningar lika befintligt, med förvattning av ytan, grundning och sedan utstockning till utseende överensstämmande med befintlig puts.

Hydrauliskt kalkbruk från Finja nyttjades. Kornstorleken i spritsputsens ballast anpassades till bevarade ytor.

Avfärgning

Fasaden avfärgades med traditionell kalkfärg, Gotlandskalk. Omputsade ytor och lagningar kalkvattnades och kompletteringsströks först tre gånger, stålborstades därpå och kalkvattnades. Hela fasadytan ströks sedan sju gånger med kalkfärg till full mättnad och fixerades med kalkvatten.

Frågan om att byta kulör på kyrkans fasad för att återgå till ett äldre utseende diskuterades, se vidare under rubriken antikvariska noteringar. Efter uppstrykningsprov utifrån RAÄs kalkfärgslikare beslöts avfärga de spritputsade partierna av kyrkan i kulör 2-2, vilket innehåller pigmenten guldocker 94 brutet med oxidgult 920 enligt proportionerna 275 gram guldocker och 70 gram oxidgult till 25 kg våtsläckt kalkpasta.

Slätputsade partier, avfärgades med vitt brutet med guldocker, kulör 4-1 enligt RAÄs kalkfärgslikare, 120 gram guldocker 94 till 25 kg våtsläckt kalkpasta.

Sockeln ströks med Nordsjö silikatfärg i kulör NCS S 5402-Y, en varm mellangrå färg, i ton med fönsternyansen men något mörkare.

Plåtarbeten

Plåtarbetena innefattade framförallt målning, men även enstaka byten och komplettering av plåt vid tornets mittelbandlist.

Plåtytorna skrapades och rostskyddades. Entreprenören önskade använda Isotrol som var ett avsteg från bygghandlingen som föreskrev linoljefärg vid målningen av taket. Efter avstämning med länsstyrelsen blev beslutet att nyttja Liwa-gruppens färgsystem. Antikvariskt förespråkades Pentur Kultur, på grund av ett missförstånd kom dock Pentur Solo att nyttjas, grundningen utfördes med Pentur Primer. Då taket var lagt 1976 med en ny plåt fick detta passera utan ändring. Färgen rollades och efterströks med pensel i sista strykning.

Stuprören på långhuset byttes, och ersattes med nya lika befintliga med skarpa knäckar.

Ny plåttäckning i anslutning till tornets mittelbandlist.

Den äldre plåttäckningen vid tornets runda fönster på sydfasaden bevarades.

Plåttäckningen vid det runda fönstret på tornets sydsida var en gammal svartplåt fast med smidd spik. Beslutet blev att behålla denna plåt och renovera den men täcka karmunderstycket med en ny plåt.

Pågående målning av sydportalen.

Målning av snickerier

Samtliga utvändiga snickerier, fönster, dörrar och lanterninen skrapades och målades. Önskemål framfördes om att måla fönstren i en något varmare kulör mera avstämd mot fasaden. Ett antal olika färgprover ströks upp och beslutet blev att måla fönstren i en brungrå kulör, 5A-94/30 enligt Riksantikvarieämbetets linoljefärglikare, guldocker 94 och grön umbra 30, lika delar. Blyspröjsarna i vissa fönster var skadade, dessa renoverades och kompletteras av Winfried Baier i Tranås.

Lanterninen målades på samma sätt som fasad, med gul fasad och vit takfot. Lanterninens luckor var målade med oljefärg och ljudluckorna tjärade, luckorna behandlades lika befintligt. Någon enstaka takfotstand på tornet uppvisade rötskador, tanden oljades och hålrum fylldes med kitt före målning.

Övriga arbeten

Förgyllning

Korset förgylldes med bladguld, även minnestavlan förgylldes. För att motverka utfällning från kalkstensskivan vaxades denna.

Dagvattenledning

Grävning för ny dagvattenledning runt kyrkan genomfördes i anslutning till de övriga arbetena. Det fanns två olika alternativa förslag på dragning, antingen åt öster eller väster, efter synpunkter från länsstyrelsen lades ledningen i huvudgången ut mot åkern i väster med en genomgång under landsvägen.

Då kyrkogården är medeltida utfördes arbetena under schaktkontroll av arkeologer vid Jönköpings läns museum. Ytan var sedan tidigare störd och inga fynd framkom.

Sammanfattning

Arbetena har omfattat:

- nedknackning av bristfällig puts och gamla cementlagningar och blästring av putsen i övrigt,
- putslagning med kalkbruk, slät- respektive spritputs lika ursprunglig,
- kalkavfärgning av kyrkan,
- ommålning av utvändiga snickerier, fönster, dörrar och tornhuv med linoljefärg,
- omförgyllning av korset,
- ommålning av plåttak och övriga plåttäckningar på fasaden samt
- byte av stuprör.

Utvärdering

Slutbesiktning ägde rum den 2 oktober 2001 med en efterbesiktning den 24 oktober, då alla arbetena inte var klara vid slutbesiktningstillfället. I slut- och efterbesiktningen deltog förutom antikvarien, representanter för samfälligheten Arne Johansson, Åke Utterberg, och Ulf Clasén, generalentreprenör Staffan Bergström, underentreprenör plåt Tommy Karlsson samt Lennart Arfwidsson, arkitekt och besiktningsman.

Den antikvariska kontrollen hade genomförts av Jönköpings läns museum med byggnadsantikvarie Britt-Marie Börjesgård som kontrollant. Läns museet hade löpande följt de utförda arbeten. De aktuella åtgärderna hade genomförts på ett ur antikvarisk synvinkel tillfredsställande sätt, varför de godkändes.

En garantibesiktning genomfördes den 21 september 2007 då noterades några smärre putssläpp och ett antal färgsläpp som entreprenören åtgärdade. Vidare noterades att sockelfärgen, Beckers silikatfärg, hade blekts på samtliga fasader. Färgleverantören ersatte med annan färg, då problemet hade förekommit på flera håll. Som ersättningsfärg nyttjades Beckers Tikkurila i samma kulör som tidigare.

Antikvariska noteringar

Murverket

Murverket uppvisade tekniska brister i sitt ursprungliga utförande, då det var blandat tegel och gråsten om vartannat vidare var teglet inte genomgående murat i förband och stundtals dåligt bränt.

Detta kan säkert ha sin förklaring i att församlingen brottades med en rad problem i samband med kyrkans uppförande, då byggmästare byttes flera gånger under processen och att det pågående kyrkobygget stod utan tak under första vintern. Blandningen av sten och tegel grundar sig dock troligen i sockenbornas beslut att uppföra kyrkan i gråsten upp till fönstren och sedan av tegel, dock kanske inte i det utförande som det blev.

Murverket med omväxlande sten och tegel, vidare är teglet inte konsekvent murat i förband.

Den murade och igensatta valvbågen på den östra gaveln.

De många dragjärnen i långhuset uppges i ett pressklipp från 1970-talet vara infogade vid 1900-talets början efter ett mindre jordskalv. Huruvida detta är med sanningen överensstämmande eller en efterkonstruktion är frågan. I kyrkoberskrivningen nämns att kyrkan hade svåra sprickbildningar under 1870-talets slut och ”genom vidlyftiga och kostsamma förstärknings och reparationsarbeten lyckades man emellertid bota bristerna.”

Vidare noterades i samband med arbetena en murad valvbåge som för ett tänkt lunettfönster på den östra gaveln vid sidan om tornet. Valvet var igenmurat med sten. Enligt samlingsverket Sveriges kyrkor finns det två olika versioner av Fredrik Bloms ritningar, där bland annat utformningen av tornet skiljer. Huruvida ett fönster i detta läge finns med på ritningen har inte funnits utrymme att undersöka.

Fasadkulör

Kyrkans fasadfärg diskuterades. Utifrån äldre fotografier och information från församlingen skulle kyrkan tidigare ha varit tvåfärgad. Den dåvarande vita kulören tillkom vid en yttre restaurering 1960 under ledning av Johannes Dahls arkitektkontor.

Ett fotografi från 1911 visar en tydligt markerad skillnad i fasadens olika partier. En något senare bild från sent 1920-tal visar fortsatt kulörskillnader men inte alls lika påtagliga. Detta tillsammans med de muntliga beskrivningarna gjorde att bygghuset bedömde att fasaden borde ha varit vit med gula spritputsade partier. I äldre tiders svartvita fotografier blev gula färger mycket mörkare beroende på dåtidens framkallningsteknik. Från 1920-talet blev färgåtergivning som vi är vana att se den.

Adelövs kyrka från söder 1911.
Foto: Algot Friberg, RAÄ.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	255-13112-99
Jönköpings läns museums dnr:	612/99
Byggherre:	Säby kyrkliga samfällighet
Projektleddare:	Lennart Arfwidsson, Atrio arkitekter, Västervik
Entreprenör (fasad):	Staffan Bergström, firma Rose Bergström & Son AB, Lidhult
Entreprenör (plåt):	Karlssons plåtslageri AB, Tranås, gnm Tommy Karlsson
Antikvarisk medverkan:	Britt-Marie Börjesgård
Rapportansvarig:	Britt-Marie Börjesgård
Rapportgranskning:	Anders Franzén
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Tranås kommun
Socken:	Adelöv socken
Fastighetsbeteckning:	Adelöv kyrka 1:1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Adelövs kyrka.

Tryckta källor och litteratur

Haas, Jonas. 2006. *Adelövs kyrka, Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning*. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2006:44.

Lönnerholm, Erik. 1975. *Adelövs kyrka*, Linköpings stiftsråds kyrkoberskrivningskommitté, Linköping.

Lönnerholm, Erik. 1967. *Linderås och Adelöv – två socknar i Holaveden*. Tranås.

Riksantikvarieämbetet Sveriges kyrkor, volym 216. 1993. *Kyrkobyggnader 1760–1860, del 2 Småland och Öland*. Uppsala

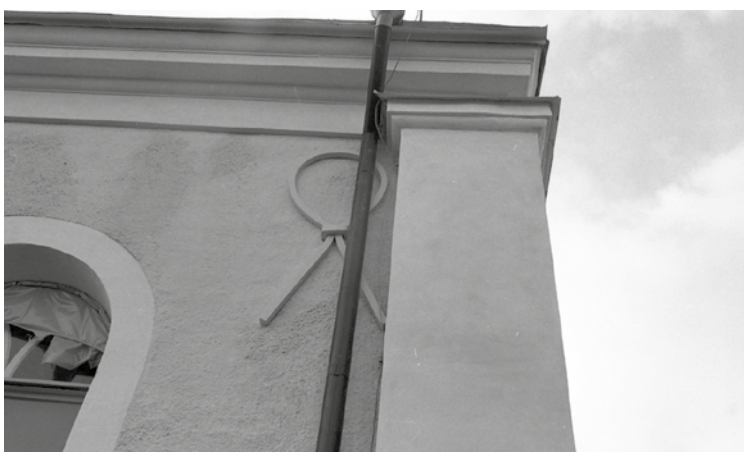
Bilaga 1. Bildbilaga

Fotografier tagna i samband med slutbesiktning den 2 oktober och efterbesiktning den 24 oktober 2001.

Slutbesiktning

Ett av ankarjärnen var inte slutmålat in mot fasaden.

Pågående montering av restaurerade fönster.

Inmålat ankarjärn.

Lagning och avfärgning av sockeln var inte slutfört vid slutbesiktningen.

Målat fönster, överfönstret ännu ej återmonterat.

Kyrkan från söder, taket var inte helt färdigmålat vid besiktningen.

Kyrkan från söder.

Kyrkan och tornet från sydost.

Efterbesiktning den 24 oktober

De omputsade partierna stod mörkare mot fasaden vid besiktningen vilket berodde på att de höll mera fukt och ännu inte hade hunnit utjämnas mot muren i övrigt.

Den gamla smidesporten in till sakristian som ligger i tornets bottenvåning.

Texten på inskriptionstavlan på östra fasaden förnyllades och kalkstenskivan vaxades. Enligt uppgift är tavlan tagen ur den gamla altarbordsskivan i samband med att kyrkan uppfördes.

Västra fasaden.

Tornet och norra fasaden från nordost.

Norra fasaden från nordväst.

Tornet från nordost.

Södra fasaden.

Under sommaren och hösten 2001 utfördes utvändiga restaureringsarbeten på Adelövs kyrka. Fasaden putslagades och avfärgades, plåttaket, fönster och övriga snickerier målades.

